

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ НОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Перцова Ірина

*здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету української та іноземної філології,
Університету Григорія Сковороди
в Переяславі*

Науковий керівник:

Юрійчук Наталія

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри української лінгвістики і методики навчання,
заступник завідувача кафедри з міжнародної діяльності
та профорієнтаційної роботи
Університету Григорія Сковороди
в Переяславі*

Мова відіграє основоположну роль у соціально-економічному, науково-технічному та культурному розвитку суспільства, а також значно впливає на становлення нації, розвиток держави, формування національної свідомості та комунікативної компетентності особистості. У житті кожного свідомого українця рідна мова має важливе значення, оскільки вона не лише забезпечує засоби для спілкування та ведення повсякденної діяльності, а й допомагає орієнтуватися у сучасному інформаційному просторі.

Здатність ефективно спілкуватися визначає не лише особистий успіх кожного, а й продуктивність роботи колективу та загальний добробут країни. Комунікативні навички завжди були важливими для людини, проте сьогодні мовнокомунікативна грамотність набуває статусу однієї з ключових соціальних цінностей. Випускники школи мають володіти низкою компетентностей, які допоможуть їм інтегруватися в доросле життя та сприятимуть його подальшому навчанню. Таким чином, суспільство покладає великі сподівання на школу як інституцію, яка здатна виконати як виховні, так і освітні завдання, спрямовані на формування компетентної мовної особистості в здобувачів загальної середньої освіти. Особливу увагу приділяють розвитку

мовнокомунікативної компетентності, що в подальшому стане основою для успішної самореалізації старшокласників у різних життєвих і професійних комунікативних ситуаціях.

Головним пріоритетом державної освітньої політики є формування мовної особистості – самостійної та комунікативно компетентної людини, здатної успішно взаємодіяти в різних життєвих ситуаціях і сферах суспільного життя. Реалізація цього завдання сприятиме кращій адаптації учнів до сучасного світу, допоможе їм розкрити власний потенціал, розвинути творчі здібності та вдосконалити навички ефективного використання мови в різних комунікативних ситуаціях. Для цього необхідно організувати навчально-виховний процес таким чином, щоб він підготував особистість до швидких змін соціального і непередбачуваного майбутнього. Досягти цього можна через розвиток творчого мислення, різних когнітивних навичок та здатності до продуктивної взаємодії з іншими.

Компетентнісний підхід в освіті є актуальною вимогою сучасності. Освітня система сьогодні зосереджена на формуванні компетентної особистості, здатної навчатися, самостійно мислити і діяти, робити власний вибір та відповідати за нього. Такий підхід орієнтований на застосування здобутих знань для розв'язання життєвих завдань, що сприяє успішному подоланню викликів та досягненню поставлених цілей молоддю. У зв'язку з цим виникає потреба в модернізації існуючих педагогічних систем і впровадженні нових психологічних підходів для формування компетентних особистостей. Важливим аспектом стає розвиток творчих здібностей учнів та пошук ефективних способів підвищення якості й результативності навчально-виховного процесу.

У сучасних умовах слід акцентувати увагу на тому, що школа залишається ключовою ланкою компетентісно орієнтованої освіти та соціалізації особистості. Вона активно взаємодіє з суспільством як складною соціальною системою та багато в чому залежить від її впливу. Особливо важливо приділяти увагу розвитку інноваційного освітнього закладу, діяльність якого спрямована не лише на підтримку соціуму, а й на створення сприятливих умов для всебічного розвитку учнів.

На запровадження компетентісного підходу націлює Концепція Нової української школи, в якій зазначається, що «знання та вміння, взаємопов'язані з ціннісними орієнтирами учня, формують його життєві компетентності, потрібні для успішної самореалізації у житті, навчанні та праці». [2, с. 10].

Українські науковці мають різноманітні підходи до визначення поняття компетентності. На думку О. Я. Савченко, компетентність представляє собою інтегровану здатність особистості, що формується в

процесі навчання. Вона охоплює знання, уміння, навички, досвід, цінності та ставлення, які можуть знаходити своє практичне втілення. [6, с. 176].

Формування комунікативної компетентності особистості є актуальним об'єктом вивчення сучасної психології. О. Корніяка визначає комунікативну компетентність як складну і багатогранну структуру, що поєднує комунікативні знання та навички. Вона відображає як цілі, так і результати комунікативної діяльності, яку здійснює суб'єкт спілкування. [3, с. 145].

Високий рівень комунікативних умінь є ключовим чинником для забезпечення ефективної взаємодії з іншими людьми у найрізноманітніших сферах діяльності. Саме тому важливо починати формування цих умінь ще в молодшому шкільному віці, оскільки для учнів цього вікового періоду комунікативна діяльність є однією з базових потреб. Відсутність систематичної роботи з розвитку комунікативних навичок у початковій школі може значно ускладнити розкриття внутрішнього потенціалу особистості в старшій школі, її самореалізацію в навчанні, взаємодії з однолітками та інтеграції в соціум. Таким чином, розвиток комунікативних умінь залишається надзвичайно актуальним питанням. Від рівня їх сформованості залежить не лише успіх у навчанні, а й ефективність процесу соціалізації та загальний розвиток.

На думку Н. Голуб, «комунікативна компетентність належить до ключових, тобто таких, що мають особливе значення у житті людини, тому її формуванню варто приділяти ретельну увагу» [1, с. 221]. Також, вона визначає ключову комунікативну компетентність як особистий досвід взаємодії з оточенням під час розв'язання типових для вікової групи комунікативних завдань у різних суспільних контекстах поза межами освітнього процесу. Такий досвід сприяє поступовій інтеграції учня в соціальне середовище та формуванню його готовності до активної і повноцінної участі в суспільному житті. Предметна комунікативна компетентність, на її думку, передбачає здатність мовця ефективно використовувати засвоєні знання мови, розвинуті мовленнєві вміння й навички для успішного спілкування в різноманітних ситуаціях, що виникають у процесі вивчення української літературної мови.

У контексті Нової української школи (НУШ) сучасні освітні заклади стикаються з важливим завданням – всебічно вдосконалювати навчальний процес, спрямований на поглиблення й закріплення знань, умінь і навичок учнів, а також на розвиток їхніх індивідуальних і творчих здібностей.

Відповідно, освітній процес повинен акцентувати увагу на формуванні в школярів здатності ідентифікувати об'єкти, ознаки та властивості; аналізувати й пояснювати причини й наслідки подій, дій, явищ; висловлювати власне ставлення до подій чи поведінки, як своєї, так і інших людей. Також важливо розвивати уміння створювати тексти,

вироби, проекти, брати активну участь у колективних заходах і розв'язанні навчальних завдань, оцінювати різні моделі поведінки, вчинки тощо.

Пріоритет сучасної мовної освіти полягає у спрямуванні навчального процесу на розвиток у школярів комунікативних умінь. Це включає здатність ефективно спілкуватися, уважно слухати і розуміти співрозмовника, співпрацювати в команді, чітко та зрозуміло висловлювати власну думку, відстоювати позицію, аргументовано переконувати інших і демонструвати толерантність до різноманітних точок зору. Сучасні підходи до шкільної мовної освіти передбачають відмову від традиційного акценту на теоретичному вивченні мови та засвоєнні правил правопису. Натомість пріоритетом є формування комунікативної компетентності учнів, що стає центральним завданням мовного курсу.

Існує думка О. Шахнаровича щодо структурних складових мовної компетентності, які корелюють із рівнями мовної системи: фонетичним, лексичним та граматичним. Лексична компетентність – наявність певного запасу слів, здатність до адекватного використання лексем, доречне вживання образних виразів, приказок, прислів'їв, фразеологічних зворотів [4, с. 5]. Фонетична компетентність – правильна вимова всіх звуків мови, звукосполучень відповідно до орфоепічних норм, наголосів, добре розвинений фонематичний слух, що дозволяє диференціювати фонemi; володіння інтонаційними засобами виразності мовлення (темп, тембр, сила голосу, логічний наголос тощо). Граматична компетентність – неусвідомлене вживання граматичних форм рідної та іноземної мови згідно із законами і нормами граматики (рід, число, відмінок тощо), чуття граматичної форми, наявність корекційних навичок щодо правильності вживання граматичних форм [5, с. 256].

Формування комунікативної компетентності під час вивчення української літературної мови базується як на вже набутих, так і на нових знаннях.

Існує нагальна потреба вдосконалювати сучасні педагогічні системи та психологічні підходи, спрямовані на формування компетентної особистості, розвиток творчих здібностей учнів, а також пошук ефективних засобів для підвищення якості й інтенсивності навчально-виховного процесу. Такий підхід передбачає постійне навчання, готовність до співпраці, комунікації, а також здатність творчо та ефективно вирішувати складні завдання. Інноваційні методи сприяють формуванню позитивної мотивації до здобуття знань, активізують інтелектуальні та волеволі здібності учнів і стимулюють розвиток їхнього творчого потенціалу. Згідно з програмою з української мови, одне з головних завдань полягає у виробленні в учнів умінь комунікативно виправданого використання мовних засобів у різноманітних життєвих ситуаціях. У той

же час шкільна програма виділяє й забезпечує формування ключових компетентностей.

Підлітковий вік є важливим і водночас непростим етапом розвитку особистості. цей період як друге народження людини, під час якого відбувається формування соціальної спрямованості та моральної свідомості. Саме в цей час закладаються моральні погляди, судження, оцінки та уявлення про норми поведінки, що переймаються у дорослих.

Психологи підкреслюють, що підлітковий вік характеризується інтелектуалізацією всіх психічних процесів. У цей період активно розвивається теоретичне мислення. Підлітки вже здатні працювати з гіпотезами, а також опановують такі мисленнєві операції, як класифікація, аналогія та узагальнення, що дає змогу аналізувати абстрактні поняття. Крім того, формується рефлексивний характер мислення. Завдяки інтенсивному інтелектуальному розвитку у цьому віці виникає здатність до самоаналізу.

Посилюються процеси запам'ятовування, а також оволодіння методами і прийомами навчання. За спостереженнями психологів, у цей період розвивається логічна пам'ять, що водночас гальмує активний розвиток механічної. Запам'ятовування стає результатом встановлення логічних зв'язків між елементами матеріалу, тоді як сприйняття поступово ускладнюється і активно формується в навчальному процесі. Значно прогресує післядовільна увага: підлітки здатні зосереджуватись на певному об'єкті досить тривалий час. Взаємодія уяви з теоретичним мисленням стимулює творчу діяльність, тоді як сама уява підтримує насичене емоційне життя цього вікового періоду. Помітно зростає рівень зацікавленості читанням, а разом із цим розвиваються монологічне та письмове мовлення. Комунікативні навички учнів також вдосконалюються. Пізнавальні інтереси підлітків починають виходити за межі шкільної програми, трансформуючись у сферу самостійної пізнавальної діяльності.

Психологи зазначають, що в цей період відбувається активний розвиток понятійного, мовно-логічного та абстрактного мислення. Підлітки починають вільно оперувати поняттями, аналізувати властивості й якості об'єктів, формулювати гіпотези, планувати дослідницькі завдання та засвоювати великі обсяги інформації. Інтенсивне формування абстрактних понять, яке розпочинається в цьому віці, триває і в юнацтві. Зростає роль теоретичного мислення й уміння вибудовувати численні смислові зв'язки з навколишньою дійсністю. Ці новоутворення в психологічному розвитку особистості відіграють ключову роль у засвоєнні матеріалу з української мови та літератури.

Для формування компетентного мовця під час навчання важливо усвідомлювати значення активної участі особистості у власному

розвиткові та необхідність стимулювання цієї активності в освітньому процесі.

Внутрішню мотивацію до опанування української літературної мови може викликати розуміння теорії, що пов'язує мислення з мовленням. Також важливим мотивуючим фактором є прагнення досконало оволодіти мовленнєвою компетенцією. Це передбачає глибоке й свідоме засвоєння знань з граматики (морфології, синтаксису) та лексики. Крім того, сучасні інформаційно-комунікаційні технології суттєво сприяють підвищенню мотивації до вивчення української мови. Використання гаджетів, таких як комп'ютери, планшети чи телефони, робить навчальний процес зручнішим, а також формує позитивні емоції та враження, що сприяють ефективнішому засвоєнню матеріалу.

На основі досліджень фахівців із різних галузей, таких як психологія, психолінгвістика, педагогіка та лінгводидактика, встановлено, що процес формування мовної компетентності в здобувачів загальної середньої освіти охоплює чотири ключові етапи: мотиваційний, когнітивний, діяльнісний і рефлексійний. Особливу увагу приділено тому, що розуміння етапів мовленнєвої реалізації та мисленнєвих операцій сприяє вдосконаленню здатності аналізувати нормативні одиниці в мовленні та орієнтуватися в різних комунікативних ситуаціях. Виявлено, що врахування психологічних аспектів під час формування мовної компетентності є визначальним для ефективного й усвідомленого навчання української мови. Це сприяє розвитку мовленнєвих умінь і навичок, забезпечує гармонійний баланс між змістом навчального матеріалу та індивідуальними психологічними особливостями учнів. Крім того, це створює передумови для обґрунтованого застосування відповідних методичних прийомів, педагогічних підходів і засобів навчання на всіх етапах навчального процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голуб Н.Б. Проблеми і перспективи компетентнісного навчання української мови в загальноосвітній школі. *Нац. акад. пед. наук України*, 2014. С. 217–226.
2. Корніяк О. Вивчення розвитку комунікативної компетентності студентів. *Психолінгвістика. Зб. наук. праць ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. Переяслав-Хмельницький: ПП «СКД», 2009. Вип. 3. С. 60 – 69.
3. Концептуальні засади реформування середньої освіти. Львів, 2016. 34 с.
4. Пентилюк М. І. Компетентнісний підхід до формування мовної особистості в євроінтеграційному контексті. *Українська мова і література в школі*. 2010. № 2. С. 2–5.

6. Пентилюк М. І. Мовна особистість учня в перспекції мовленнєвого спілкування. *Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики: збірник статей*. Київ : Ленвіт, 2011. 256 с.
7. Савченко О.Я. Уміння вчитися – ключова компетентність молодшого школяра. Посібник; К. : Педагогічна думка, 2014. 176 с.